

**Спiр щодо майна, набутого
пiд час проживання однією
сiм'єю без офіційної
реєстрації шлюбу: судовий
та договірний порядок
врегулювання**

ГАННА ГАРО

**кандидат юридичних наук,
сiмейний адвокат, сiмейний медіатор,
Голова Комітету з сiмейного права НААУ,
лектор Вищої школи адвокатури НААУ**

**Як визначає СКУ, сім'я є
первинним та основним
осередком суспільства.**

**При цьому, у відповідності до
ч.4 ст.3 СКУ, сім'я створюється
на підставі шлюбу, кровного
споріднення, усиновлення, а
також на інших підставах, не
заборонених законом і таких,
що не суперечать
моральним засадам
суспільства.**

Державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства, проте, вона є абсолютно добровільною і жодна особа не зобов'язана офіційно реєструвати шлюб.

Крім того, офіційна реєстрація шлюбу визначає конкретну, документально підтверджену дату, з якої вважається створеною така сім'я, в той час як момент початку спільного проживання чоловіка і жінки сім'єю без перебування у шлюбі між собою треба доводити. А від визначення конкретної або хоч приблизної дати залежить те, чи належатиме певне набуто такими чоловіком і жінкою майно до спільної сумісної власності.

Таким чином, сім'єю може вважатись і союз чоловіка та жінки, що не перебувають в офіційно зареєстрованому шлюбі між собою, але спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки та мають й інші ознаки сім'ї.

Кейс 1

► Після смерті чоловіка, жінка, яка проживала з ним без реєстрації шлюбу протягом 16 років, приходить до нотаріуса з заявою про прийняття спадщини і дізнається, що чоловік офіційно насправді розлучився зі своєю першою дружиною лише декілька років тому.

А відтак, декілька автомобілів і квартира, а також заміський будинок, які вони з чоловіком придбали за спільні кошти під час сумісного проживання, наразі увійшли до спадкової маси і будуть розподілені між дітьми чоловіка від першого шлюбу (як спадкоємцями 1 черги).

► ***Запит Клієнта: чи можливо у такому випадку визнати спільною сумісною власністю майно, що було придбане у період її з чоловіком спільного проживання за їх спільні кошти та вимагати виключення зі спадкової маси і поділу такого майна?***

Кейс 2

- ▶ Чоловік та дружина перебували у шлюбі протягом 12 років.
- ▶ У 2015 році розлучились в судовому порядку, однак, продовжували проживати однією сім'єю, спільно виховувати дитину та вести господарство, за спільні кошти інвестували у будівництво двох квартир у Києві, які надалі набув у приватну власність чоловік. При цьому, дружина, як держслужбовець, всі ці роки подає декларації, не вказуючи після розлучення іншого з подружжя як члена сім'ї.
- ▶ Від шлюбу мають спільну дитину (на дату звернення до Адвоката дитині виповнилось 13 років).
- ▶ У червні 2020 року пара вирішує припинити відносини. Все майно, набуте після 2015 року за спільні кошти, оформлено на чоловіка та, відповідно, не вказано в декларації.
- ▶ Дружина звертається до адвоката з запитом на консультацію щодо можливості та ризиків поділу майна, яке було набуто за спільні кошти після офіційного розлучення але під час продовження проживання однією сім'єю.
- ▶ ***Що можна запропонувати Клієнту? Які основні ризики у разі звернення до суду для поділу такого майна?***

**Як довести, що майно, набуте під час
проживання однією сім'єю без офіційної
реєстрації шлюбу, належить до спільної
сумісної власності подружжя та як його
поділити?**

Вирішити таку ситуацію щодо поділу майна чоловіка та жінки, що проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою можна двома шляхами:
в судовому або ж в договірному порядку

Судовий порядок

Відповідно до положень **ст. 74 СКУ**, якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, **майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними.**

На майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, поширюються положення глави 8 цього Кодексу («Право спільної сумісної власності подружжя»).

Основна складність таких справ:

Законодавець не встановлює, що саме являє собою спільне проживання, спільний побут та які взаємні права та обов'язки мають виникнути, щоб союз чоловіка і жінки вважався сім'єю.

Адже, наприклад, чоловік і жінка, як співорендарі квартири, також проживають спільно, мають спільний побут і певні взаємні права і обов'язки, але від цього не стають сім'єю.

Дещо розтлумачив ці положення СКУ у своїх постановах Верховний Суд

Справа №588/350/15-ц:

«Для визначення осіб як таких, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах, для вирішення майнового спору на підставі статті 74 СК України, суд повинен встановити факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу в період, протягом якого було придбано спірне майно.

Належними та допустимими доказами проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу є, зокрема докази: спільного проживання, ведення спільного господарства, наявності у сторін спільного бюджету, проведення спільних витрат, придбання майна в інтересах сім'ї, наявності між сторонами подружніх взаємних прав та обов'язків, інших доказів, які вказують на наявність встановлених між сторонами відносин притаманних подружжю.

Звертаючись з позовом до суду, на підтвердження факту спільного проживання з відповідачем в період з 10 жовтня 2003 року по 15 січня 2015 року, позивач надала фотокартки та посиалась на те, що відповідач у період його тривалої роботи у Російській Федерації, на відкритий на її ім'я банківський рахунок пересилав грошові кошти, якими вона користувалась.

Факт спільного відпочинку сторін, спільна присутність на святкуванні свят, пересилання відповідачем протягом 2012 - 2014 років коштів на рахунок позивачки, самі по собі, без доведення факту ведення спільного господарства, наявності спільного бюджету та взаємних прав і обов'язків, притаманних подружжю, не можуть свідчити про те, що між сторонами склались та мали місце, протягом вказаного періоду часу, ustalені відносини, які притаманні подружжю.

<https://verdictum.ligazakon.net/document/83666134>

Отже, для того, щоб в судовому порядку здійснювати поділ майна чоловіка і жінки, що проживають (чи проживали) однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою необхідно звернутись до суду з заявою про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, визнання майна спільною сумісною власністю, поділ майна.

На що звернути увагу при обранні судового порядку поділу майна?

- Ні чоловік, ні жінка не повинні перебувати у період у іншому шлюбі, адже це суперечитиме чинному законодавству України, публічному порядку та моральним засадам суспільства.
- Релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя і, відповідно, не є автоматичною підставою визнання майна спільної сумісної власністю.
- Статус спільної сумісної власності визначається такими критеріями: 1) час набуття майна; 2) кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття).
У разі придбання майна хоча й у період шлюбу (або ж належно встановленого проживання однією сім'єю чоловіка і жінки без реєстрації шлюбу), але за особисті кошти одного з них, це майно не може вважатися об'єктом спільної сумісної власності, а є особистою приватною власністю того, за особисті кошти якого воно придбане.
- Факт проживання чоловіка і жінки, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою може встановлюватись лише з 01 січня 2004 року.

Справа № 755/18012/16-ц

(для застосування положень статті 1264 ЦК України необхідною умовою є, зокрема, встановлення факту неперебування осіб у будь-якому іншому шлюбі)

«Статтею 25 СК України передбачено, що жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі.

Жінка та чоловік мають право на повторний шлюб лише після припинення попереднього шлюбу.

Згідно з частиною першою статті 36 СК України шлюб є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя.

У четверту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини (стаття 1264 ЦК України).

Аналіз указаних норм дозволяє зробити висновок про те, що для застосування положень вищевказаної статті необхідною умовою є, зокрема, встановлення факту неперебування осіб у будь-якому іншому шлюбі.

<https://verdictum.ligazakon.net/document/89961469>

Справа № 755/18012/16-ц

(для застосування положень статті 1264 ЦК України необхідною умовою є, зокрема, встановлення факту перебування осіб у будь-якому іншому шлюбі)

Установивши, що ОСОБА_1 перебувала у зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_9 з 29 лютого 1992 року до 21 серпня 2012 року, суд апеляційної інстанції зробив обґрунтований висновок про відмову у встановленні факту спільного проживання ОСОБА_1 з ОСОБА_4 однією сім'єю без реєстрації шлюбу з лютого 2008 року.

Колегія відхиляє аргументи касаційної скарги ОСОБА 1 про те, що вона та ОСОБА 9 припинили фактичні шлюбні правовідносини ще з 2008 року і це є підставою для задоволення заяви про встановлення юридичного факту. Дана обставина не має правового значення для вирішення питання наявності спадкових прав».

<https://verdictum.ligazakon.net/document/89961469>

Справа № 546/912/16-ц

(Факт проживання чоловіка і жінки, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою може встановлюватись лише з 01 січня 2004 року)

Позивач просила встановити факт її проживання з відповідачем однією сім'єю без реєстрації шлюбу з **1995 року по вересень 2016 року**; визнати майно, набуте ними в період з 1995 року по вересень 2016 року, спільною сумісною власністю подружжя.

Як зазначив Верховний Суд, «суд апеляційної інстанції на підставі належним чином оцінених доказів дійшов обґрунтованого висновку про встановлення факту проживання ОСОБА_1 та ОСОБА_2 однією сім'єю без реєстрації шлюбу з 01 січня 2004 року по 01 вересня 2016 року, оскільки інститут спільного проживання осіб як чоловіка і жінки було введено в національне законодавство СК України, який набрав чинності одночасно з набранням чинності ЦК України. Кодекс про шлюб та сім'ю Української РСР, який діяв до 01 січня 2004 року, таких положень не містив. Тому вказаний факт може бути встановлений лише з 01 січня 2004 року».

<https://verdictum.ligazakon.net/document/87243018>

Справа № 546/912/16-ц

(Факт проживання чоловіка і жінки, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою може встановлюватись лише з 01 січня 2004 року)

Також ВС вказав, що «згідно з роз'ясненнями, що містяться в пункті 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 1998 року № 16 «Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України» в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, **спори про поділ майна осіб, які живуть однією сім'єю, але не перебувають у зареєстрованому шлюбі, мають вирішуватися згідно з**

- **частиною першою статті 17 Закону України «Про власність»**
- **відповідних норм Цивільного кодексу Української РСР 1963 року**
- **з урахуванням пункту 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 1995 року № 20 «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності».**

Згідно зі статтею 17 Закону України «Про власність», який був чинним на час виникнення спірних правовідносин, майно, придбане внаслідок спільної праці членів сім'ї, є їх спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено письмовою угодою між ними. Майно, придбане внаслідок спільної праці громадян, що об'єдналися для спільної діяльності, є їх спільною частковою власністю, якщо інше не встановлено письмовою угодою між ними. Розмір частки кожного визначається ступенем його трудової участі.

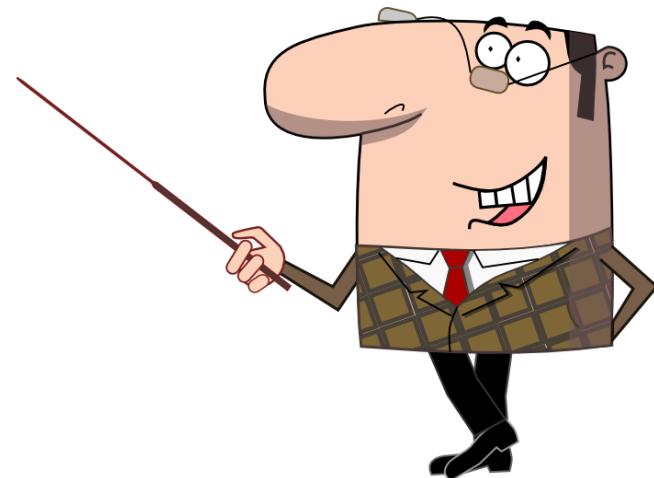
Отже, майно, набуте під час спільного проживання особами, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі між собою, є об'єктом їхньої спільної сумісної власності, якщо:

1) майно придбане внаслідок спільної праці таких осіб як сім'ї (при цьому спільною працею осіб необхідно вважати їхні спільні або індивідуальні трудові зусилля, внаслідок яких вони одержали спільні або особисті доходи, об'єднані в майбутньому для набуття спільного майна, ведення ними спільного господарства, побуту та бюджету);

2) інше не встановлено письмовою угодою між ними.

У зв'язку з цим суду під час вирішення спору щодо поділу майна, набутого сім'єю, необхідно встановити не лише факт спільного проживання сторін у справі, а й обставини придбання спірного майна внаслідок спільної праці.

Сам факт перебування у незареєстрованих шлюбних відносинах без установлення обставин ведення спільного господарства, побуту та бюджету не є підставою для визнання права власності на половину майна за кожною із сторін».

**Докази у справах про встановлення факту
проживання однією сім'єю чоловіка та жінки
без шлюбу, визнання майна спільною
сумісною власністю, поділ майна**

**Найчастіше в якості доказів
проживання чоловіка і жінки однією
сім'єю без реєстрації шлюбу
використовують:**

- показання свідків;
- спільні фотографії, відеозаписи;
- докази спільного відпочинку (придбані спільно квитки, бронювання готелів, спільне страхування тощо);
- докази спільного придбання товарів і послуг (чеки, акти, квитанції);
- спільний доступ до одного банківського рахунку, на якому знаходиться сімейний бюджет;
- зареєстроване місце проживання за однією адресою;
- докази наявності спільних дітей;
- докази оформлення кредитів чи позик на придбання майна для потреб сім'ї тощо.

Договірний порядок

Однією з загальних засад цивільного законодавства є свобода договору

У зв'язку з цим, якщо сторони бажають уникнути судової тяганини і на свій розсуд врегулювати майнові правовідносини, скориставшись принципом свободи договору, чоловік і жінка можуть укласти **договір про врегулювання майнових відносин чоловіка та жінки, що проживали однією сім'єю без укладення шлюбу.**

Нормативно-правове обґрунтування можливості укладення такого договору:

- **ч. 1 ст. 627 ЦК України:** Відповідно до статті 6 цього Кодексу сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості;
- **ч. 2 ст. 628 ЦК України:** Сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір);
- **ст. 8 СК України:** Якщо особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами не врегульовані цим Кодексом, вони регулюються відповідними нормами Цивільного кодексу України, якщо це не суперечить суті сімейних відносин;
- **ч. 1 ст. 9 СК України:** Подружжя, батьки дитини, батьки та діти, інші члени сім'ї та родичі, відносини між якими регулює цей Кодекс, можуть врегулювати свої відносини за домовленістю (договором), якщо це не суперечить вимогам цього Кодексу, інших законів та моральним засадам суспільства;
- **ч. 1 ст. 10 СК України:** Якщо певні сімейні відносини не врегульовані цим Кодексом, іншими нормативно-правовими актами або домовленістю (договором) сторін, до них застосовуються норми цього Кодексу, які регулюють подібні відносини (аналогія закону);

Нормативно-правове обґрунтування можливості укладення такого договору:

- **ст. 74 СК України:** 1. Якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними;
2. На майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, поширюються положення глави 8 цього Кодексу;
- **ч 1 ст. 64 СК України:** Дружина та чоловік мають право на укладення між собою усіх договорів, які не заборонені законом, як щодо майна, що є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя;
- **ст. 69 СК України:** 1. Дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу; 2. Дружина і чоловік мають право розділити майно за взаємною згодою;
- **ч. 1 ст. 70 СК України:** У разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором;
- **ч. 3 ст. 631 ЦК України:** сторони можуть встановити, що умови договору застосовуються до відносин між ними, які виникли до його укладення.

Отже, чинне законодавство дозволяє чоловіку та жінці, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у зареєстрованому шлюбі, поширити умови відповідного договору про поділ майна або врегулювання майнових відносин на відносини між ними, які виникли до його укладення.

Не маючи спору щодо дати, з якої почали та припинили проживати однією сім'єю, та не перебуваючи в зареєстрованих шлюбах з іншими особами, сторони в договорі можуть визначити умови розподілу, з урахуванням майна, набутого кожним з них до (відповідно, яке вважають особистою приватною власністю) та після (яке відповідно вважають спільним).

Перевагою договірному порядку врегулювання питання поділу майна чоловіка та жінки, що проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою, є те, що так пара може відступити від рівності часток та на власний розсуд врегулювати майнові питання.

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!

ГАННА ГАРО

gannagaro@gmail.com

www.garo.law

+380 67 390 65 17